

A 15 cm nagyságú gótikus kopogtató 1931-ben bukkant fel először az Iparművészeti Múzeumban rendezett *Erdély régi művészeti emlékei* címet viselő kiállításon, s ekkor került sor pontos szakmai szempontú leírására a művészi rendezvény katalógusában. Itt még nem valamelyik közgyűjtemény kincseként szerepelt, kiállítója a bécsi székhelyű Pollák és Winternitz műkereskedő cég volt. Tőlük vásárolta meg a bemutatás évében a Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete és adta át alapító okiratuk célkitűzése szerint az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumnak. Itt el is helyezték a vasművességet bemutató gyűjteményben. A szépívű kopogtatót az adományozó egyesület mutatta be ismételten a nagyközönségnek a már említett 1934-es gyűjteményes kiállításán.

Sapientia sat, idézhetnénk Kelemen Lajos egyik leggyakrabban használt kifejezését, a régi latin közmondást. Vajon mennyi régiség, műalkotás, becses emlék, műkincs – megannyi képzeletbeli kopogtató – veszett el, semmisült meg, került elpusztításra, elkerülve az őt jogosan megillető, múzeumbeli helyét, egy tár, vagy gyűjtemény polcát.

Ezekkel már csak a mennyek képzeletbeli kapuin kopogtathatunk.

Sas Péter

Deák Ferenc Kehidája

Az 1803. október 17-én Söjtörön született, és élete első éveiben a tárnoki rokonságnál nevelkedő Deák Ferenc, a neves államférfi csak életének ötödik évében, apja halála után került Kehidára, mert idősebb Deák Ferenc nem tűrte meg maga mellett a fiút, akinek születése felesége, Sibrik Erzsébet halálát okozta. Az árván maradt kis Ferencet 1808 februárjában hozták Kehidára idősebb testvérei, Deák Antal és Klára. Ettől kezdve egészen 1854 őszéig (a közös birtok eladásáig) Kehida volt Deák Ferenc otthona.

Az itt szerzett gyermek és ifjúkori élmények: a Zala folyó völgyének természeti szépségei, Kehida történelmi legendái, az itteni emberek élettapasztalatai is formálták Deák személyiségét, szellemét és lelkivilágát. Később vállára nehezedett az uradalmi gazdálkodás, valamint a kehidai jobbágyság, zsellérek, béresek, cselédek és szolgák, azaz csaknem az egész falu ezernyi gondja is. Kehida, mint földrajzi, gazdasági és társadalmi környezet szerves része lett Deák Ferenc életének, Deák tevékenysége pedig kitörölhetetlen fejezete Kehida történetének. Az alábbiakban Deák lakóhelyének reformkori háttérképét és településképét, valamint a falu társadalmának népesedési jellemzőit, továbbá birtok- és jövedelemszerkezetét mutatjuk be röviden.

Zala megye útjainak 1832-ben készített leírása a következőképpen örökítette meg a Zala folyó völgyében fekvő Kehida reformkori jellegzetességeit: „jobbágyi helység, földesura Deák familia, szántóföldből, rétből, erdőből, szőlőhegyből és Zala berkéből álló jövedelme határ. Rétfje[i], melyek a Zala áradásátul sokat szenvednek, úgyszintén borai is jók. Itt már a Zala berkébe bőven található Calmus Aromaticus [fehér zászpa] név alatt esmeretes orvosi növényt. Egy parochiális temploma és beszálló vendégfogadója vagon. A Deák-kúti patak a fa-

lu utcáján keresztülfoly, melyen lévő kőhídnál négy kereskedő utak ágaznak ki: úgymint Zalaapáti, Zalabér, Nagykapornak, és a kehidai Zala hídján keresztül Keszthely felé”.

Térképek, valamint a határról és a belterületről készült leírások segítségével részletesebben is szemügyre vehetjük a települést. Ha képzeletben Csány felől indulunk a reformkori Kehidára – amint azt Csány László, a birtokszomszéd és Deák Ferenc jó barátja is tette – akkor a folyó völgyben Zalabér irányába, egyenesen észak felé futó, úgynevezett Zala-melléki nagy kereskedő úton, déli irányból közeledünk a faluhoz. Az út, amelyen járunk, úgy három-négy ölnyi (hozzávetőleg hét méter) széles, homokos agyagból készült, két oldalán árokka, hogy a csapadékvíz ne mossa el teljesen az esős időszakban gyakorta csúszóssá, ragadóssá váló úttestet.

Csánytól Kehida felé rövid ideig erdő között vezet az út, majd kiérve a sűrűből, az országút mentén szántóföldeket látunk. Balra, a szelíden emelkedő és hullámzó dombok peremén hosszan, szinte végig a határban földesúri erdő szegélyezi a szántóföldeket. A Hegyháti erdő alján, az út mentén Csány felől az erdőirtások emlékét őrző Irtási-dűlő – a későbbi Erdőalja – kezdődik, majd az Országútszéli tábla következik, amelynek északi, a faluhoz közelebb, a Némefalusi gyalogúton alul fekvő része már a földesúr majorsági birtokához tartozik, míg az előbbi földeket a jobbágyok használják. Az országúttól jobbra, Csány felől a Kiserdei (korábban Partszakadásinak nevezett) dűlő kezdődik. A szántóföldek sora észak felé a Kétfajszei, azután a Hosszúaknak nevezett, majd az alsó-kertaljai tábla útmenti végén fekvő Kőképi dűlővel folytatódik, egészen a faluig. Az útmenti dűlőktől keletre a falu természetes határa – a rétet és a berek egy részétől eltekintve – a Zala folyó jobboldali ága.

A Zala folyó Kehidától keletre két ágra szakad, és Kustány felől nagy kiterjedésű réteket, legelőket zár közre, egészen a csányi határig. Kehidához, helyesebben annak földesúrához, a szigetszerű részen csak a Kétmalom-közinek nevezett rétet tartozik, a többi a kustányiaké. A Zala-berkére dűlő Komlókert és mellette a Káposztásföld a földesúr majorsági szántója, és az övé a közelükben fekvő Récés-tó elnevezésű, egyre inkább feltöltődő, mind szárazabb berek, valamint a falu déli szélénél véget érő Malom-bokrai rétet is.

A falutól délre fekvő erdők, szántóföldek, rétek és berek számbavétele után – mielőtt magát a belterületet részleteznénk – folytassuk képzeletbeli utunkat észak felé, Barátságig, illetve Koppány irányában, a Zala melléki kereskedő úton. Az országút Kehida nyugati szélét érintve, a Deák kúria udvarát, valamint az uradalmi vendégfogadót balra elhagyva, kis töréssel folytatódik észak felé. Az országúttól balra kezdődő kastély háta mögötti szántóföld, majd a tőle észak felé található Diósi-rét és a Hársalja-dűlő a Deák család majorsági birtoka. Utóbbiaktól nyugatra emelkedik a túloldalán a Körtvélyesi erdővel szegélyezett Öreghegy, a kehidaiak büszkesége, amely szőlővel van beültetve, és talán az egész falunak – a jobbágyoknak ugyanúgy, mint a földesúrnak – az egyik legjobban jövedelmező kereseti forrása. Az Öreghegy oldalában, a szőlők alatt, a Hársalja-dűlő északnyugati szegletére lejtő dombon található a község temetője, a Deák család sírboltjává átalakított, Árpád-kori eredetű kápolnával. Az előbb említett dűlőtől északra terül el a Kis-bükkaljai- (korábban Nyálkásinak nevezett) dűlő szántóföldje, tőle nyugatra a szőlőtermő Újhegy, mögötte pedig a Diós-völgyi erdő.

A Kehidától észak felé vezető országúttól jobbra előbb a Felső-kertaljai szántóföldek következnek, majd a Zala berkéig terjedő rétek közé ékelődik be az út mentén a Locsogó-dűlő, mely nyilván a gyakori vízmosásról kapta a nevét. A rétek közül csak a falu és a Zala folyó közötti részen elterülő Cigányrét, valamint a tőle északra fekvő Paprét a földesúr tulajdona, a többi, így az Alsórét és a Felsőrét legnagyobb részét a jobbágyok használják. A rétek alatt, a Zala folyó mentén fekvő Felső-berek – csakúgy, mint a falutól délkeletre fekvő Alsó-berek –, a Hájó-rév, és a Baján kunyhója a földesúr majorsági birtokához tartozik.

Miután észak felől már elértük a kallosi, illetve barátságosi határt, térjünk most vissza Csány irányából Kehida belterületére. Az út a jelenlegi Széchenyi utca nyomvonalán vezet a falu nyugati szögletébe. Ahol a mai Széchenyi utca jobbra, a Deák utcára fordul, ott kezdődtek a reformkorban – sőt még az 1860-as években is – a falu első házai. Kehida főutcája innen kelet felé tölcérszerűen összeszűkül, és kettészeli az északnyugati irányból, az Öreghegy mögött lecsorgó Sásvölgyi vagy Deák-kúti patak medre, amely elsősorban a domboldalakon lezúduló csapadékvizet gyűjti össze, és továbbítja a Zala folyóba. A főutca jobb oldalán – keleti

irányban – példás rendben sorakoznak a keskeny, szalagtelken álló, egy-két szobás, vályogfalú és zsúptetős, ritkábban náddal fedett parasztházak, szám szerint huszonkettő.

Az út bal oldalán az első épület a tanító lakása, amely egyúttal iskolaként is szolgál. Az 1816. és 1837. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvek a kehidai tanító házat fából készült, elhanyagolt állapotú épületként írják le, amely egy lakószobából és egy füstöskonyhából áll, egy másik, meglehetősen szűk szobában pedig 25–30 iskoláskorú gyermek tanul. A Kehidára délről érkező úttól kissé beljebb, balra található a falu plébániatemploma, amelynek építtetését 1747-ben kezdte meg Hertelendy Gábor, az akkori földesúr, Deák Ferenc anyai dédnagyapja. Hársfából faragott, festett és aranyozott főoltára Kismartonban készült 1754-ben. Gazdagon díszített szószerkét ugyancsak hársfából faragták az 1760-as években. A templom barokk pompája a XIX. század derekára kissé már megkopott, mert kegyurai, a Deák testvérek nincsenek jó viszonyban a veszprémi püspökkel, és vonakodnak a renoválástól.

Kehida főutcájának bal oldalán, az út és a nyugatról érkező patak háromszögében, de még a patakon innen áll az uradalom két épülete, a bogvár- vagy cselédlak, valamint az árendás lak. A falu közepén tekintélyes kőhíd ível át a patak medrén. A hídon túl jobbra húzódik a főútca szemközti oldala, a patakra merőlegesen épített tizenkét parasztházzal. A hídon túl balra, közvetlenül az észak felé vezető országút mellett áll az uradalmi vendégfogadó (és egyben mézsárszék), amely egyúttal a helybeliek kocsmájával is szolgál. A fogadótól balra, szintén a patak északi oldalán, kis dombon található a Deák család kúriája, az uradalom gazdatisztjének lakóháza, valamint a Deák-birtok számos gazdasági épülete.

A Deák család kúriáját a törökkor végén elvándorolt falut visszatelepítő Hertelendy Károly kezdte építtetni valamikor az 1740-es években, minden valószínűség szerint a középkori földesurak, a Háshágyiak udvarházának, illetve törökkori (a forrásokban 1551 és 1588 között emlegetett) várának helyén.

Az L alakú, északi és keleti szárnyból álló földszintes, északon alapincézett kúriát többször átépítették. Udvari folyosója eredetileg nyitott árkádíves tornác volt, amelynek árkádjait csak később falazták be és építettek bele egy-egy ablakot. A tornác befalazása mindenképpen 1790 előtt történhetett, mert Hertelendy Anna – a hagyomány szerint – már használta a folyosó déli végén leválasztott kis házi kápolnát.

Az épület keleti szárnyán öt, egymásba nyíló szobát figyelhetnek meg a látogatók. Közülük a déli, két ablakával a falura tekintő, viszonylag nagy, szélső helyiség Deák Ferenc egykori hálószobája. Ehhez illeszkedik, illetve ebből nyílik a folyosó déli végéből elfalazott, ablak nélküli, úgynevezett vakszoba, kis házi oltárral és fészülettel, mint afféle házi kápolna. A hálószoba után következik a pamlaggal, székekkel, könyves szekrényekkel és pipatartóval berendezett könyvtár- vagy fogadószoba, Deák Ferenc dolgozószobája. Itt, a nagy kandallónál melegegdedve, sűrű pipafüst eregetés közepette, az ablakon át a Zala folyó túloldalán, keleten elterülő domboldalakat fűrészve vitathatta meg Deák a vendégeivel megyéje, vagy az ország ügyes-bajos dolgait. A fogadószobából nyíló harmadik, majd az ezt követő negyedik szobában a rokonokat vagy vendégeket szállásolták el. A vendégszobák után következő ötödik, északkeleti, az épület két szárnyát összekötő, két ablakával keletre, eggyel pedig északra néző nagyobb sarokszoba a kúria díszterme, melyet Deák csak kivételes alkalmakkor, jelentősebb családi vagy rokoni összejövetelek során használt ebédlőként. 1842-ig valószínűleg ez lehet Deák Antal lakószobája.

A kúria északi szárnyában – nyugat felé haladva – további négy helyiség: a konyha, a gazdasági iroda, a cselédszoba, valamint az éléskamra következik. Az épület nyugati végén van még egy kisebb, a déli udvarra beforduló kiszögellés. Ebben kapott helyet a belső hajdú lakása, valamint a padlásfeljáró, illetve az északi szárny alatti pincébe vezető lépcső. A kúria déli oldalán zárt, mindkét épületszárnyban egy-egy ajtajával az udvarra nyíló boltozatos folyosó fut végig, a folyosó déli végén pedig egy kis – Deák Ferenc számára berendezett – fafaragó műhely található.

A Deák család kúriája – „fehér, egyszerű, földszinti ház”, miként Degré Alajos, a márciusi ifjak egyike jellemezte – téglából épült ugyan, ám tetejét még az 1850-es évek elején is meglehetősen elhanyagolt állapotban lévő fazsindely fedi. A gazdatiszt háza ugyancsak téglalapú let, teteje azonban már égetett cserépből készült. Itt, a részben fallal, részben pedig léckerítés-

sel körülvevett gazdasági udvarban állnak a téglafalú és náddal fedett cseléd- és béresházak, tehén-, ökor- és lóistállók, valamint az ugyancsak nádtetős pajták, sertés- és tyúkolak.

A kúriát és a gazdasági épületeket hatalmas, árnyas fák veszik körül. A bükkök, hársak és szilfák között a sár ellen deszkával fődött sétatutak vezetnek Deák kedvenc „hüsselőjéhez”, azaz pihenőhelyéhez. A parkkal és veteményeskerttel szegélyezett kúria kapuja előtt fut nyugatra az a mellékút, amely az erdőszélen kettéágazva Németfalun, és Almáson keresztül Kapornak irányába vezet át az erdővel borított dombon.

Visszatérve Kehida főutcájára, az keleten megtörik, és ott, ahol a patak eléri a Paprétet, szinte derékszögben dél felé, a mai Kossuth utca irányába kanyarodik. Itt, a kissé kanyargós utca mindkét oldalán (többségében persze a Zala partjára dűlő oldalon) ismét csak parasztházak sorakoznak, bal oldalt öt, jobb oldalon pedig tizenkettő. A falu déli szélén, ott, ahol a ház-helyek már a Zala folyóval érintkeznek, áll a rokolányi uradalom – állami vallásalapítvány – malma, illetve a molnár lakóháza. Innen a Zala folyásával párhuzamos mellékút vezet délnek, a Deák család uradalmának kétkerekű malma, az úgynevezett Alsó-malom felé. Az út nem sokkal a malom előtt kettéágazik, és a Zala folyó két ága között épített töltésen, fahidakon át Felsőkustányba, onnan pedig Keszthely irányába vezet.

Ez, a Kehidát Kustánnyal összekötő, évszázadokkal korábban épített töltés az utolsó jelentős átkelőhely a Zala alsó folyásán, ahol nemcsak gyalogszerrel, de még szekerekkel is át lehet kelni. Kehidától kezdve Balatonhídvégig (a Balaton, illetve a Kis-Balaton nyugati, mocsaras csücskéig) „a Zalán hídak és töltés által összekötő átljárás nincsen, mely ezen vidéknek kereskedési közösülését nagyon akadályoztatja” – fogalmaz 1932-ben Zala megye vízi-leírása. Itt, ennél a töltésnél kezdődik a szabályozás előtti Zala folyó buja növényzetű, szinte áthatolhatatlan, egészen a Balatonig terjedő mocsárvilága.

A reformkori Kehida, mint a leírtaiból kitűnik, a mai falu területének csak kisebb, északkeleti részét, a Deák Ferenc, a Kúria, a Petőfi és a Kossuth utcákat foglalta magában L alakban, nyugati szélén a Zala-völgyi országúthoz, délkeleti végén pedig a Zala folyóhoz illeszkedve. A XIX. század első felében Kehida mintegy hetven, döntő részben jobbágyoklakta, kisebb részben pedig a Deák család uradalmához tartozó lakóépületből állt. Középületei a templom, iskola, vendégfogadó és egy kis – zsidók által bérelt – szatócsbolt volt, a falu határában pedig két malom működött a Zalán.

1848 előtt a Deák család tagjain kívül csupán az esetenként nemesi származású plébános és tanító, valamint az ugyancsak nemesi kutyabőrrel rendelkező uradalmi gazdatiszt vagy bérlő tartozott a kiváltságos társadalmi osztályhoz Kehidán. A falu többi lakója – szinte kivétel nélkül – a Deák-uradalom alattvalójának számított.

A történelme során szinte mindvégig színmagyar Kehidát döntő részben katolikusok lakták, mellettük még 1848-ban is csak három protestáns és hét izraelita élt a 444 lelket számláló faluban. Az idegen – német vagy szláv – hangzású nevet viselő családok uradalmi alkalmazottként kerülhettek ide. 1828-tól rendelkezésünkre állnak a katolikus plébánia anyakönyvének másodpéldányai, ezek segítségével elég nagy pontossággal megállapíthatók Kehida népességi jellemzői az 1828 és 1848 közötti két évtizedben. A közben eltelt 21 év alatt 166, évente átlagosan hét-nyolc házasságot kötöttek, míg ugyanezen idő alatt 386 születést, és 428 halálesetet jegyeztek be az anyakönyvekbe. Kehida népessége tehát inkább csökkent, semmint gyarapodott volna. A lakosság számának némi növekedése inkább a beházasodásnak vagy a munkaerő – főként az uradalmi alkalmazottak – bevándorlásának köszönhető ezen időszakban.

Ami a házasságokat illeti, alig egyharmaduk kötöttetett a falubeliek között, csupán 54 esetben volt mind a férj, mind pedig a feleség kehidai. Kehida társadalmának nyitottságát mutatja, hogy a helybéli fiatalok kétharmada más faluból választott párt magának 1828 és 1848 között. A kehidai fiatalemberek a vizsgált időszakban 28 különböző, leginkább persze a szomszédos településről hoztak maguknak feleséget. A legtöbbet, szám szerint hetet a szomszédos Németfaluból, hatot Felsőkustányból, négyet Barátságzigtől, hármat Köveskúttról, kettőt-kettőt pedig az ugyancsak szomszédos Csányból, Koppányból, valamint a távolabbi Sümegről és Vindornyaokról. A kehidai lányok ugyancsak 28 településről hoztak férjet a házhoz. A legtöbb vőlegény Kallosról (8), Zalaszentlőről (7), Felsőkustányból (6) és Koppányból (4) érkezett. Három férj származott Gyülevésről, kettő-kettő pedig Németfaluból, Csányból,

Szentgóttról, Bükről és Vindornyalakról. Talán nem túl merész feltételezés, ha Kehidát a környező települések valamiféle központjának, az ide házasodó férjek származási helyeit pedig Kehida valamiféle természetes vonzáskörzetének tekintjük, hiszen nyilvánvaló, hogy a reformkor paraszti társadalmának tagjai számára elsősorban a munkavégzés vagy a vásárok alkalmával nyílt alkalom falujából kimozdulni, és más falubeliekkel ismerkedni.

A már említett haláleseteket számba véve megállapíthatjuk, hogy 1828 és 1848 között évente átlag 20-21 halálozás történt Kehidán. Kiugróan magas, harminc főt meghaladó volt az elhunytak száma 1828-ban, 1831-ben és 1848-ban, ami elsősorban a járványos megbetegedések tömeges pusztításával, illetve a rossz terméseket követő ínséges időkben jelentkező alultápláltsággal és az ebből fakadó csekély ellenálló képességgel hozható összefüggésbe. 1828-ban főként a gyermekhalandóság volt igen magas: a halottak hetven százaléka (22 fő) a tíz éven aluli gyermekek közül került ki. 1831-ben valamivel kiegyenlítettebb az elhunytak aránya, bár a halottak több mint fele ekkor is a tíz évesnél fiatalabb, negyede pedig egy év alatti gyermek volt. Jellemző az akkori magyar állapotokra, hogy a Kehidán 1828 és 1848 között anyakönyvezett halottak több mint fele, mintegy 57 százaléka nem élte túl a tizedik életévét. A gyermek- és csecsemőkori halálozás magas arányával nem tartott lépést a születések aránya – mint láttuk, attól szinte évről évre elmaradt.

Kehida reformkori népessége – az 1828-as általános összeírás adatai szerint mintegy 412 fő – szinte kivétel nélkül uradalmi alkalmazottként kereste kenyerét. 1840-ben a község nem nemes lakói közül 76, önálló keresettel rendelkező családfőt vagy özvegyet köteleztek adófizetésre. Az ekkor történt adókimutatás szerint 31 jobbágy, 8 zsellér, 13 özvegy vagy egyedülálló asszony, 5 kézműves (köztük két takács és egy-egy szabó, molnár és uradalmi bognár), két-két szolga és obsitos, egy-egy árva és koldus, továbbá 13 külső birtokos fizetett adót a faluban. A kehidai adózók csaknem fele (48,7 százaléka) öt pengőforint alatti, ugyanennyi része pedig tíz és húsz pengőforint közti adót fizetett. Öt és tíz forint közötti, valamint húsz forint feletti adót mindössze egy-egy kehidai lakosra vetettek ki. A legtöbbet, mintegy harminc forintot, Magyarósy József molnár fizette. Horváth Vince takács, valamint Lénárt Károly és Pap János jobbágyok adója valamivel meghaladta a 17 pengőforintot, míg 16 forint fölötti adófizetéssel öt jobbágy és két asszony büszkélkedhetett, név szerint: Borza József, Horváth Ferenc, Balásy Mihály, Leposa Benedek, Huber Ferenc, valamint Szeget Andrásné és a kallosi Galambos Kati. Ők, továbbá a mintegy 15 forintot adózó Unger Benedek boltos tekinthetők a jobbágyfelszabadítás előtti Kehida legmódosabb nem nemes lakóinak. A község adófizetői túlnyomó részben parasztok voltak, közöttük elvétve találunk kézműveseket, vagy malmot, kocsmát és boltot bérlő árendásokat.

A születési és halálozási anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint az uradalmi alkalmazottak között leljük fel az adójegyzékből hiányzó, ám a legtöbb falu életéhez szervesen hozzátartozó kisiparosokat. Uradalmi alkalmazottként dolgozott Kehidán – az adófizetők között is szereplő bognáron kívül – a kovács, a kádár és a suszter, valamint az uradalmi építkezésekhez nélkülözhetetlen téglás. Ez utóbbi foglalkozás jelenléte azt bizonyítja, hogy az uradalom – legalábbis kis tételben, saját szükségletre – tégláégetéssel is foglalkozott.

Kehida határának művelési ágak szerinti megoszlásáról, valamint a település birtok- és jóvedelemviszonyairól az 1850-es évek elején adókimutatás céljából készített birtokösszeírásból nyerhetjük a legpontosabb képet. Eszerint ekkor Kehida határában 1356 (1600 négyszögöles, katasztrális) hold földterületet hasznosítottak, túlnyomórészt 41,5 százalékban erdőként (562,5 hold), valamint 39,5 százalékban szántóföldként (537,5 hold). Rétként a határ 14 százaléka (190 hold), szőlőhegyként pedig alig 5 százaléka (66 hold) szolgált. A kaszálóként használt rétek értéke mintegy másfélszerese volt a szántóföldekének, ugyanis 1852-ben a kehidai rétek egy holdjának értékét hatvan ezüstforintra, míg egy hold szántóföld értékét negyven ezüstforintra becsülték. A teljes földterület 65 százaléka (882,6 hold) volt a korábbi földesúr, Deák Ferenc majorsági birtoka, 1,5 százalék (21 hold) pedig a plébániáé, illetve a korábbi és a hivatalban lévő plébánosé. A tanító 6,7 hold, míg a boltot bérlő zsidó 2,4 hold földdel rendelkezett. Rajtuk kívül a községnek, valamint egy vallásalapítványnak volt még Kehidán összesen körülbelül félholdnyi birtoka.

A kehidai földterület fennmaradó része, csaknem 33 százaléka (mintegy 442,6 hold) 75 kehidai és 14 külső kisbirtokos paraszt között oszlott meg. A külső – más településen lakó –

birtokosok nyilván házasság vagy öröklés címén jutottak kehidai földekhez. Közülük heten barátságietiek ketten kallosiak voltak, egy-egy külső birtokos pedig Koppányban, Némethfaluban, Csányban, Almáson és Zalaegerszegen lakott. A külső birtokosok kezén mintegy 16 holdnyi földterület volt a kehidai határban, döntő részben (körülbelül hatvan százalékban) szőlőhegy.

A jobbágyfelszabadítás révén 75 kehidai paraszt jutott kisebb-nagyobb szabad földbirtokhoz, összesen 426,4 holdhoz. (Az ekkor felmért birtokszerkezet lényegében az 1848. előtti földhasználat arányait tükrözi.) A paraszti birtokok harmadának nagysága nem érte el még az egy holdat sem. A birtokok mintegy ötöde egy-öt holdas törpebirtok, mintegy negyede pedig öt-tíz holdas kisbirtok volt. Nagyobb, tíz-tizenöt holdas birtoka a kehidai gazdák ötödének volt, míg 15 holdnál nagyobb földterülettel csupán két paraszt büszkélkedhetett. Rajki Mátyás csaknem 17, Bognár Ferenc pedig több mint 15 holdon gazdálkodott. A kehidai parasztság körében kettejüknek származott a legnagyobb jövedelme a földművelésből: előbbinek évente 59 pengőforint, az utóbbinak 55 forint. A kisbirtokosok közele fele esetében a földművelésből származó éves becsült jövedelem nem érte el a tíz pengőforintot, sőt tizedüknek még az egy forintot sem! Körülbelül negyedüknek húsz-harminc forint közötti, ötödüknek pedig harminc és ötven forint közötti jövedelme lehetett. Ötven forintnál nagyobb jövedelme csak az említett két módos gazdának volt. Összehasonlításképpen: Deák Ferencnek ugyanekkor 1439 forint a plébániának és plébánosnak 77 forint, a tanítónak pedig húsz forint jövedelme származott földbirtokaiból. Az 1851-es jövedelemadó-bevallás szerint az uradalmi malmot bérlő Magyarósy József molnárnak 763 forint, Unger Benedek kereskedőnek 558 forint, Vágner József kocsmárosnak pedig 130 bevallott jövedelme volt. Bombay Lajos kasznár, Deák gazdatisztje ugyancsak 130 forintnyi jövedelemmel rendelkezett.

Kehida 1850. évi adóösszeírása szerint a falu egykori jobbágyainak általában egy-egy háza, egy pár jármos ökre, egy fejőstehene és egy sertése volt. A korábbi házasszelleerek szintén egy-egy házzal, valamint egy-egy sertéssel rendelkeztek. Hámos lóval csak Deák Ferenc és a plébános büszkélkedhetett – az előbbi két, utóbbi pedig egy párral. Az uradalmi malom bérlőjének, Magyarósy Józsefnek két pár jármos ökre és két fejőstehene, míg a földesúrnak, Deáknak, tíz pár igavonó ökre, tíz tehene és 22 növendék szarvasmarhája volt. Juhnyájjal egyedül Deák Ferenc rendelkezett: az uradalom aklaiban mintegy 900 juhot tartottak. A földesúr kúriája körül és gazdaságában 16 szolga és négy szolgáló segédkezett. Volt egy-egy szolgálója a malom bérlőjének, a tehetősebb Papp Györgynek, valamint Unger Benedek zsidó kereskedőnek is, aki a boltot bérelte (saját kazánjában főzve a pálinkát). Utóbbi egy pár jármos ökörrel, valamint egy-egy tehennel és sertéssel is büszkélkedhetett.

Molnár András

Felhasznált források: *Veszprémi Érseki Levéltár.* Az 1816. és 1837. évi egyházlátogatások jegyzőkönyvei. (Ezek adatait Dominkovits Péter barátom bocsátotta rendelkezésemre. Szívességét ezúton is megköszönöm!); *Kehidai plébánia iratai.* Brevis historia parochiae Kehida Anno Domini 1858. conscripta (Historia domus); *Zalazentgróti Körzeti Földhivatal,* Kehida község határrajza (1863) és telekjegyzőkönyve; *Zala Megyei Levéltár.* A kehidai római katolikus plébánia anyakönyvi másodpéldányai 1828–1849.; *Dícalis összeírások járási összesítői,* Kapornaki járás, Kehida község 1828–1847.; *Kapornaki császári királyi szolgabíró-ság iratai.* Kehidai háztulajdonosok névjegyzéke, valamint az 1850-es évek elején birtok és jövedelem-összeírásai; *Térképtár U 202., 203.* (1795-ben és 1852-ben készített kéziratos térképek Kehidáról); *Zala megye helytörténeti lexikona.* Kehidára vonatkozó adatgyűjtés (kézirat).

Irodalom: *Eötvös Károly:* Deák Ferenc és családja. 1–2. kötet. Bp., 1905.; *Ferencki Zoltán:* Deák élete I–II. kötet. Bp., 1904.; *Németh József:* Zala megye műemlékei. Zalaegerszeg, 1979.; *Vándor László:* Kehida-kustány. Műemlékek. (Tájak Korok Múzeumok kiskönyvtára 449.) Bp., 1992.; *Bencze Géza:* Zala megye leírásai a reformkorban. (*Zalai Gyűjtemény* 23.) Zalaegerszeg, 1986.; *Zala megye földrajzi nevei.* (Közéttette: *Markó Imre Lehel, Ördög Ferenc, Kerecsényi Edit.*) Zalaegerszeg, 1964.; *Pais László:* A Zala vízgyűjtőjének régi vízrajza. (Írta: *Dominkovits Péter, Káli Csaba, Kvassay Judit és Molnár András*) (Száz magyar falu könyvesháza) Bp., 2001. (Munkánk e mű egyik fejezetének átdolgozott, bővített változata.)